

8. Kryven'kyj V. «Spylka» // Politicheskie partii Rossii. Konec XIX – pervaja tret' XX veka. Jenciklopedija. – Moskva: ROSSPJeN, 1996. – S.582–583.

9. Kuras I. F. Povchal'nyj urok istorii'. (Idejno-politychne bankrutstvo Ukrai'ns'koi' social-demokratychnoi' robitnychoi' partii'). – Kyi'v: Polityvdav Ukrai'ny, 1986. – 185 s.

10. Kuras I. F. Torzhestvo proletarskogo internacionalizma i krah melkoburzhuaznogo nacionalizma na Ukraine. – Kyi'v: Naukova dumka, 1978. – 315 s.

11. Lavrov Ju. P. Pochatok dijial'nosti Sojuzu Vyzvolennja Ukrai'ny // Ukr. ist. zhurnal. – 1998. – №4. – S.17–31.

12. Lavrov Ju. P. Pochatok dijial'nosti Sojuzu Vyzvolennja Ukrai'ny // Ukr. ist. zhurnal. – 1998. – №5. – S.3–16.

13. Lavrov Ju. P. Pro idejni j organizacijni zasady Sojuzu Vyzvolennja Ukrai'ny // Ukr. ist. zhurnal. – 1996. – №4. – S.79–90.

14. Politicheskie partii Rossii: istorija i sovremennost' / pod red. prof. A. I. Zeveleva, prof. Ju. P. Sviridenko, prof. V. V. Shelohaeva. – Moskva: ROSSPJeN, 2000. – 631 s.

15. Rish A. Oчерki po istorii ukrainskoj social-demokraticeskoi «Spilki». – Har'kov: Proletarij, 1926. – 141 s.

16. Topoljanskij V. V odnoj znakomoj ulice / Viktor Topoljanskij // Kontinent. – 1998. – №98. – URL: <http://magazines.russ.ru/continent/1998/98/to8.html> (data zvernennja: 15.12.2016).

17. Tjutjukin S. V. Men'shevizm: stranicy istorii. – Moskva: ROSSPJeN, 2002. – 560 s.

18. Shevchenko V. M. Zemel'nyj rynek Ukrai'ny (1861–1917 rr.): monografija. – Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo Aspekt-poligraf», 2010. – 344 s.

19. Istorija ukrai'ns'kyh politychnyh partij: Hrestomatija-posibnyk. Kinec' XIX st. – 1917 r. Ch.1 / uporjad. B. I. Korol'ov, I. S. Myhal's'kyj. – Kyi'v: Vyd-vo Jevrop. un-tu, 2004. – 561 s.

20. Konferencii RSDRP 1912 goda. Dokumenty i materialy. – Moskva: ROSSPJeN, 2008. – 1119 s.

21. Vidozva ukrai'ns'kyh socijaldemokratychnyh partij Rosii' ta Avstrii' do nadvychajnogo HIII miznarodnogo socijalistychnogo kongresu v Bazel' // Vpered. – Sichen' 1913. – Ch.1. – S.2–3.

22. Get' zakon 3-go junja! Nam potribno zagal'nogo, rivnogo, prjamoj i tajnogo vyborchoho prava! (Gorod's'kim i sil's'kim robitnykam za vybory do 4-oi' Dumy). – Poltava: Gubern's'ka typografija, 1912. – 16 s.

23. Po Volynskoj gubernii // Pravda. – 29 janvarja (11 fevralja) 1911. – №18–19. – S.7.

24. Chernigov // Pravda. – 23 aprelja (6 maja) 1912. – №25. – S.5.

25. CDIAUK. – F.274. – Op.5. – Spr.7. – 568 ark.

26. RGASPI. – F.280. – Op.1. – D.8. – 64 l.

27. Tam zhe. – F.280. – Op.1. – D.145. – 11 l.

28. Tam zhe. – F.325. – Op.2. – D.4. – 164 l.

29. GARF. – F.102 DP OO. 1912. – Op.253. – D.12. – 2 l.

Fedkov O. M., PhD, associate professor, head of the Department of archival science, special historical and law studies at Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University (Ukraine, Kamianets-Podilskiy), san.fedkov@ukr.net

The attempts to restore the influence and the decay of the Ukrainian Social Democratic Union during the period of the revolutionary upsurge (1910–1912)

The Ukrainian Social Democratic Union underwent persecution and decay during the Stolypin reaction time. Since 1910, the last attempts to restore the USDU were being made. The appeal of its leaders to the governing bodies of the Western European Social Democratic parties in order to receive financial assistance did not produce the desired results. The members of the Union could not make use of the 1912 harvest and the election campaign to the IVth State Duma to revive the organization and activities. This was prevented by unfavourable social circumstances, discriminatory electoral legislation and the lack of a network of strong social-democratic communities. The representative of the Union participated in the conference of the organizations of the RSDLP in August 1912, which was convened by the opponents of the Bolsheviks. The last historical document certifying the activities of the USDU was the appeal of the Ukrainian Social Democratic organizations to the Basel Congress of the Second International (November 1912).

Keywords: Ukrainian Social Democratic Union, revolutionary movement, Stolypin reaction, decay.

* * *

УДК 94(477)«1918»

Гай–Нижник П. П.,
доктор історичних наук, академік
Української академії наук, завідувачий відділу
історичних студій Науково–дослідного
інституту українознавства МОН України
(Україна, Київ), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

УКРАЇНСЬКО–БОЛГАРСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ І ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ: РІК 1918–Й

Досліджуються українсько–болгарські міждержавні і дипломатичні відносини протягом 1918 року. Аналізується діяльність Посольства Болгарії в Україні та Посольства Української Держави в Болгарському Царстві, а також болгарського посла в Києві І. Шишманова та українського посла в Софії О. Шульгина.

Ключові слова: історія дипломатії, українсько–болгарські відносини, Шишманов, Шульгин, Українська Держава, Болгарське Царство

Українсько–болгарські взаємини мають багатомісячну історію і сягають своїми коріннями у сиву давнину. Дипломатичні ж і міждержавні відносини сучасного типу між цими державами почали своє становлення з початку ХХ ст., коли Українська Народна Республіка, проголошена 7 листопада 1917 р., конституційним актом у вигляді ІV Універсалу Центральної Ради від 22 січня 1918 р. відновила державну незалежність України.

Перші українсько–болгарські офіційні контакти почалися з кінця 1917 р., коли в Україні діяли представники військово–морського флоту Болгарії з метою врегулювання умов судноплавства в акваторії Чорного моря та інших питань [21, с. 85–94]. Невдовзі, з 6 січня 1918 р., українські та болгарські дипломати розпочали офіційні перемовини в рамках Берестейської конференції делегації УНР з Центральними державами, внаслідок якої між цими державами було укладено сепаратний мир у Першій світовій війні.

Церемонію підписання Берестейського мирного договору було завершено 9 лютого 1918 р. о 2 год. 30 хв. ночі. За «Королівсько–Болгарський» уряд мирний договір у Бересті (Бресті–Литовському) підписали: президент міністрів др. В. Радославов, посол А. Тошев, посол І. Стоянович, військовий повновласник, полковник П. Іанчев та др. Т. Анастасов; за уряд УНР – члени Центральної Ради О. Севрюк, М. Любинський і М. Левітський [28]. Голова української делегації О. Севрюк занотував з цього приводу: «Твердою і радісною рукою підписую я його в імені України... Берестейська конференція скінчена. Україна визнана Німеччиною, Австро–Угорщиною, Болгарією і Туреччиною як самостійна держава, заключила перший міжнародний трактат» [67, арк. 23].

12 лютого Україна підписала з Болгарією (як і з Австро–Угорщиною та Туреччиною) додатковий двосторонній мирний договір з додатками щодо налагодження консульських стосунків та обміну військово–полоненими [49]. Економічно–фінансові взаємини між Болгарією та УНР «мали регулюватися, поки не укладено відповідний торговельний договір, на основі принципу найбільшого сприяння нації в торгівлі» [39, с. 312]. Водночас жодна зі сторін не мала претендувати на пріоритет, котрі інша надала би будь–якій країні, зв'язаній з нею митним союзом і що мала спільні з нею кордони (колонії, зарубіжні володіння та протекторати підлягали в цьому відношенні тому ж регулюванню, що й метрополія).

Умови Берестейського договору передбачали також і негайний обмін дипломатичними представництвами між фігурантами угоди, проте перебіг втілення в життя цього рішення, а отже й заснування посольства та консульської служби Болгарії в Україні, як і відповідних дипломатичних місій України в Болгарії потребував певних організаційних зусиль та часу [7; 8]. Зрештою, 12 квітня 1918 р. голова Ради міністрів Болгарії В. Радославов у шифрованій телеграмі до посла Болгарії в Німеччині Д. Ризова повідомляє, що його уряд прийняв рішення надіслати до Києва і Москви дипломатичні місії [14, с. 141]. Як наслідок уже 21 квітня з Софії до України вирушило болгарське дипломатичне посольство на чолі з І. Шишмановим.

Варто відзначити, що Болгарія першою надіслала до Києва свого дипломатичного представника – надзвичайного посланника і повновласного міністра професора Івана Шишманова, що був українофілом і пов'язаний з українським народом сімейними та науковими зв'язками¹. Перед від'їздом до України щойно призначений болгарський посол у квітні 1918 р. в інтерв'ю одній з болгарських газет сказав, що їде до Києва з великим оптимізмом і повною вірою, що зможе використовувати усю силу своїх тривалих досліджень України, української культури та українського руху, своїх особистих відносин, позаяк має палку симпатію до українських людей, позаяк ці народи мають разучі подібності між собою. Тож за своє завдання він мав створити більше можливостей для довговічних політичних, економічних та культурних відносин між Болгарією та Україною.

Що ж до болгарських етнічних колоній в Україні, то з цього приводу І. Шишманов заявив, що повна свобода, яку Україна гарантує для національних меншин, дає право вважати про збереження їхньої самобутності. «У нас є там тисячі і тисячі наших хороших болгар, які могли б бути гарними посередниками між нами і українцями. Навіщо позбуватися їх?» [19]. Посол наголосив, що у тій багатомільйонній країні (Україні) болгар становлять порівняно невеликий відсоток від її населення, проте висловив упевненість, що Україна, яка сама постраждала від гніту і найбезсоромнішої політики знеособлення, поза сумнівом, буде із терпінням й розумінням ставитися до болгарських колоній (меншини).

22 квітня увечері І. Шишманов прибув до Відня і перебував у столиці Австро-Угорщини до 28 квітня 1918 р. Далі, на шляху до Києва, перебуваючи проїздом у Львові (30 квітня), у якому він залишився на ночівлю, щойно призначений посол дав інтерв'ю газеті «Діло», в якому вітав створення Української держави, говорив про внесок М. Драгоманова в українську справу, а

¹ І. Шишманов був колишнім учнем відомого українського вченого і теоретика М. Драгоманова, а також одружений із його донькою Людмилою. Він неодноразово бував в Україні, особисто знав багатьох українських діячів й, відтак, чудово розумівся на українському національному руху та був добре поінформований про тогочасний київський політикум тощо.

також наголосив: «Якби мене посилали деінде, я не годився би, але до Києва їду з великою охотою» [13].

У Києві ж у цей час (29 квітня 1918 р.) саме відбувся державний переворот. Центральну Раду було розпущено, Українську Народну Республіку ліквідовано, а на зміну їй проголошено створення Української Держави у формі гетьманату П. Скоропадського, що отримав диктаторські повноваження. Про переворот І. Шишманов дізнався на київському залізничному вокзалі 1 травня, коли саме прибув до столиці України. Після відвідин німецького генерального консула Тіля, болгарський посол оселився у готелі «Франсуа», наступного дня мав зустріч зі своїм німецьким колегою Філіппом Альфонсом Муммом фон Шварценштайном, а 4 травня із австро-угорським – Вальтером Ріттером Принцігом фон Гервальтом.

8 травня І. Шишманов вручив вірчі грамоти в. о. міністра закордонних справ М. Василенку. 20 травня болгарський та австро-угорський послы, в присутності прем'єра і гетьманського почету, обідали із П. Скоропадський у саду гетьманського палацу [41]. Варто наголосити, що із самого початку визнання Болгарією України, офіційна Софія постійно підтримувала її територіальну цілість і прагнення до соборності. Так, вже в середині травня 1918 р. В. Радославов надіслав І. Шишманову телеграму (№ 1353) у якій голова болгарського уряду вказував: «Дав доручення нашому посольству у Відні та Берліні вручити вербальну ноту про те, що Болгарія не може симпатизувати передачі всієї Бессарабії Румунії. Прошу поінформувати про це Український уряд. Радославов» [41]. Сам же посол І. Шишманов постійно лобював у австро-угорських і німецьких колег ще й потребу створення української армії, проголошення автокефалії Української Православної Церкви, а також необхідність приєднання Криму до Української Держави тощо.

12 червня 1918 р. посол І. Шишманов об 11-й годині ранку прибув до гетьманського палацу, аби вручити П. Скоропадському свої вірчі грамоти. Усе відбувалося надзвичайно урочисто відповідно церемоніалу: почесна гетьманська варта, сановники на сходах, пафосна зустріч у палацовій залі тощо, в іншій палацовій залі – ще одна почесна варта. Саме у цій залі посол вручив гетьманові вірчу грамоту й заявив про визнання Української Держави Болгарським Царством. У грамоті, яка за вимогою із Софії була копією відповідних грамот від німецького посла А. фон Мумма та від австро-угорського Й. Форгача, сухо й певною мірою принизливо констатувалося:

«Пану Гетьману Павлу Скоропадському.

На виконання отриманого наказу маю честь, Пане Гетьмане, найпокірніше повідомити Вам, що мій високий уряд уповноважив мене вступити у службові зносини з нинішнім українським урядом. Принагідно, Пане Гетьмане, висловлюю Вам свою найщирішу повагу. Д-р Ів. Шишманов» [41].

За попередньою домовленістю І. Шишманова з українським МЗС, текст вірчої грамоти і особиста промова посла були здійснені болгарською мовою. Як занотував сам І. Шишманов, у своє слово він вклав «трохи більше сердечності». Посланець, зокрема, виголосив наступне:

«Пане Гетьмане всієї України!

Маю честь передати Вам, пане Гетьмане, грамоту, за якою мій високий уряд уповноважив мене вступити у службу зносини з Вашим урядом. Сподіваюся, що матиму змогу скористатися своїм довгорічним вивченням Вашої країни, її блискучого минулого, її поступового розвитку і її феноменального відродження, що навіває так багато аналогій з нашим, щоби створити тісні тривалі інтимні стосунки між Болгарією і дорогою, рідною нам вільною, незалежною Україною» [41].

П. Скоропадський відповів українською мовою і щиро подякував за визнання. По закінченню промов болгарського посла і гетьмана відразу ж сфотографували. Це був трюк П. Скоропадського, щоби з усіма, хто його відвідував у серйозних справах, його фіксували на плівку, аби ті державні офіційні й впливові особи, а відповідно й держави, які вони представляли, згодом не заперечували, що мали з ним зносини. Після фотографування посол і гетьман перейшли до іншої зали для особистої розмови.

Утім, попри факт прибуття болгарського посольства до Києва та вже присутності в українській столиці послів Австро–Угорщини і Німеччини, перед країнами–підписантами Берестейського договору постало питання його ратифікації¹ й, відповідно, обміну за визначеною процедурою ратифікаційними грамотами, акредитації послів і, як наслідок, оформлення таким чином взаємного, згідно з тогочасним міжнародним правом, де–юре визнання новоствореної Української Держави як правонаступниці Української Народної Республіки.

Проте на шляху виконання у цій частині Берестейського миру став офіційний Відень, який спробував затягнути час з метою маніпуляцій щодо підписаного ним таємного додатку до договору. Так, 25 червня міністр фінансів Австро–Угорщини І. Буріян надіслав «строго довірчому» шифровану телеграму графу Черніну до Софії, барону Szilassy до Царгороду (Істамбула) й графу Ляришу до Берліна, аби вони заявили тамшнім урядам, що «Австро–Угорщина хоче перед ратифікацією [Берестейського договору з Україною] упорядкувати питання, що стосуються деяких її спеціальних інтересів» і просить представників у Софії та Царгороді «вплинути на своїх німецьких колег, щоби вони зробили перед болгарським та турецьким урядами представлення в тому самому дусі [16, с. 95–96]. Утім, у відповідь болгарський уряд вустами міністра В. Радославова категорично заявив, як повідомляв у своїй телеграмі до Відня граф Чернін, що «ратифікація договору з Україною» відбудеться одночасно з ратифікацією з боку Німеччини» (телеграма від 12 червня 1918 р., №338) [16, с. 95–96]. Обмін ратифікаційними грамотами усіма п'ятьма державами було передбачено у Відні «Кінцевими постановами» Берестейського договору, де зазначалося, що «ратифікаційні грамоти мають бути обміняні якомога скоріше у Відні» [23].

Тож 15 липня у столиці Австро–Угорщини відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Болгарським Царством та Українською Державою. Українську грамоту за підписом гетьмана П. Скоропадського передав

український посол у Відні В. Липинський, болгарську, за підписом царя Фердинанда, – легаційний радник болгарського посольства у Відні в характері *charge d'affaires* (заступник посла у Відні) М. Джебаров [16, с. 95–96]. Цей факт обурило графа І. Буріяна, який 17 липня 1918 р. розіслав австро–угорським представникам у Софії, Істамбулі, Берліні та Києві гнівну телеграму, що зумовила дипломатичний конфлікт між Віднем та Софією. Міністр–президент А. Малинов зтягував час й намагався представити факт прискорення ратифікації, що суперечила попередній заяві міністра В. Радославова, як якое «непорозуміння» і перекладав відповідальність за це на співробітників болгарського посольства у Відні.

Тим часом, надійшла звістка з Берліна про те, що 24 червня Німеччина ратифікувала Берестейський договір. Того ж дня німці сповістили про це графа І. Буріяна, чим практично вибили з рук австро–угорців важелі тиску на Болгарію. У своєму листі до І. Буріяна принц Вільгельм Штольберг–Верніґорде, зокрема, зазначав, що військові обставини на сході українського терену так само, як і мітні та інші українські господарські справи, примусили німецький уряд прискорити ратифікацію миру з Україною. За цим, 1 серпня 1918 р. із Софії на ім'я австро–угорського посольства було передано вербальну ноту², у якій Болгарія вже офіційно заявила про свою ратифікацію Берестейського договору з Україною [16, с. 97].

1 серпня 1918 р. у Києві відбулася й церемонія передачі акредитаційної грамоти проф. І. Шишмановим в руки гетьмана України П. Скоропадського, що також тривала у дусі сердечної та широкій приязні. При акті передачі були присутніми міністр закордонних справ Д. Дорошенко, начальник власного Штабу гетьмана Б. Стеллецький, члени українського уряду і гетьманського почету. Болгарський посол вручив гетьманові листа від царя, в якому Фердинанд І, зокрема, писав:

«Мій дорогий великий приятелю! Щиро бажаючі закріпити приязні відносини між Болгарією та Україною, які так щасливо склалися, я порішив призначити своїм надзвичайним послом і повноважним міністром при Вашій Світлості пана доктора Івана Шишманова, професора Софійського університету, бувшого міністра народної освіти, відзначеного великим офіцерським хрестом «Народного Ордена» за громадянські послуги, офіцерським хрестом «Царського Ордена св. Олександра» та інших. Я доручив йому всіма силами старатися заслужити пошану й довір'я Вашої Світлості, і так, як мені відомі його великі здібності й його відданість мені, то я певен, що він зуміє, на моє велике задоволення, досягнути це й виконати почесне завдання, яке йому доручено.

Впевнений у цьому, я прохаю Вас, Ясновельможний пане Гетьмане, ласкаво прийняти посла Шишманова й повірити всьому тому, що він буде мати честь переказати Вам од мого імени, особливо вислови моїх бажань всього кращого Вашій Світлості на славу й

¹ Мала Рада Центральної Ради УНР 17 березня 1918 р. ратифікувала Берестейський мирний договір і «зобов'язалась виконувати твердо та неухильно» його статті у майбутньому. 2 червня 1918 р. Німеччина офіційно визнала Українську Державу.

² «Note Verbale. Le ministere Royal des Affaires Etrangeres a Phonneuer de porter a la Legation Imperial et Royal d' Austriche–Hongrie que les ratifications des Traités de Pa ix avec la Russie et Ukraine ont ete echangees les 9 et 15 de ce mois».

щастя України, а також вислови глибокої пошани й широкій приязні, з якими я, дорогий і великий приятелю, зістаюсь Вашій Світлості добрий друг Фердинанд» [5].

Передаючи цей лист, посол звернувся до пана гетьмана з такою промовою: «Ваша Світлість, Ясновельможний пане Гетьмане всієї України! Маю честь передати Вам листа, в якому його Величність, мій Наймилостивіший Пан акредитує мене при Вашій Особі та доручає мені почесне післанництво заслужити Ваше довіря й пошану й постаратись зміцнити зв'язки, так щасливо встановлені між Україною й Болгарією.

Ваша Світлість! Стародавні культурні взаємини між нашими батьківщинами, починаючи з X віку взаємні впливи через довгі століття, рідка подібність громадських устрів двох братніх народів, спільність економічних інтересів і близькість меж – усе це, Ваша Світлість, вистарчаючи запорука успіху важливого завдання, дорученого мені його Величністю моїм Паном, який одушевлений найщирішими бажаннями щастя й величності Вашій молодій Державі. Але більше всього у своїй справі я сподіваюсь від співчуття й допомоги Вашої Світлості й Вашого правительства» [5].

У відповідь П. Скоропадський звернувся до І. Шишманова з наступним: «Пане после! Я глибоко зворушений словами прихильності й дружби Його Величності Царя Фердинанда Болгарського. Я безмірно вдячний за заяву приязні до мене й Держави Української, яку Його Величність ласкаво висловив у своєму листі. Твердо й непорушно сподіваюся, що приязнь Держави Болгарської до Української Держави, якій Його Велич-

ність з самого початку поклав такі гарні підвалини, буде все рости й зміцнятися і вийде на користь і щастя обох братніх народів. А Вам, Пане После, дуже дякую за Ваші постійні, успішні турботи при нав'язанню дружніх взаємних відносин між Болгарською та Українською державами» [5].

Після аудієнції відбувся сніданок, на якому гетьман П. Скоропадський підняв чарку за здоров'я царя Фердинанда I, а болгарський посол виголосив тост на честь очільника Української Держави.

У подальшому І. Шишманов був частим гостем у палаці гетьмана та в Міністерстві закордонних справ України, він відвідував усі важливі національні свята та заходи як, наприклад, III Всеукраїнський з'їзд кооператорів (26 травня 1918 р.), перший випуск I-ої української державної гімназії у Києві, випуск учнів і учениць 2-ої української гімназії ім. Кирило-Мефодієвського Братства [29], відкриття Державного Українського Університету, на з'їзді кооператорів тощо, мав широке коло дружніх взаємин з українськими державними і політичними діячами.

У столиці України в складі посольства Болгарії, окрім посла, працювали також (згідно із повідомленням І. Шишманова українському МЗС від 14 вересня) перший секретар посольства Тихон Баламезов та

військовий аташе ротмістр Георгій Сарилієв [62, арк. 2, 3]. Станом на листопад 1918 р. до них приєдналися: представник Дирекції з постачання і планування Димитр Влахов, рахівник Димитр Відінлієв, аташарани (охоронці-солдати) Г. Папазов, Г. Димитров, Л. Георгієв і К. Колєв [2, арк. 1–4; 56, арк. 2; 62, арк. 7–7зв]. Болгарська місія спочатку поселилася в готелі «Франсуа», а з липня – в готелі «Континенталь» [63, арк. 20–21]. В Одесі також перебував голова комісії тилового управління полк. Хітров, в Україну прибули також Дрнчо Іванов і Командиров – голова дирекції з питань продовольства.

У зв'язку з відсутністю в Україні болгарської консульської установи, І. Шишманов із своїми співробітниками взяв на себе і виконання цих функцій. Йдеться, зокрема, про роботу над налагодженням українсько-болгарських торговельно-економічних відносин, намагаючись при цьому перегравати ізоляціоністсько-еґоїстичний диктат своїх німецько-австро-угорських колег. Так, наприклад, саме з цих причин І. Шишманову не вдалося організувати співпрацю Болгарського кооперативного банку з українськими банками у сфері торговельних зносин, не вийшло втілити у життя готовність Центрального українського кооперативного комітету постачати до Болгарії полотно селянського кустарного виробництва, а також виконати доручення Військового міністерства і Міністерства закордонних справ Болгарії щодо купівлі у Миколаївського суднобудівного заводу чотирьох контрміноносців, п'яти підводних і дванадцяти моторних човнів. Саме з метою постачання болгарської армії українським спорядженням у червні 1918 р. до Одеси прибула болгарська військова делегація у складі генералів Рашева, Цалева та інших офіцерів Генерального штабу, яка діяла у постійному зв'язку із своїм послом у Києві [3, арк. 2].

Крім того офіційна Софія мусила апелювати і діяти відповідно до укладеного 19 квітня 1918 р. договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною і Болгарією про спільну закупівлю продовольства й сировини в колишній Російській імперії, в тому числі в Україні й Фінляндії. За цим договором частка болгарської закупівлі в Україні становила: ікри – 5%, цукру – 4%, худоби – 3% тощо, а закуплені товари мали перевозитися німецьким та австро-угорським військовими флотами. Тож для використання зазначених торговельних квот Дирекцією з постачання і планування Болгарії було створено спеціальну господарську місію [35, с. 256], представник якої С. Билгаров у липні 1918 р. прибув в Україну із виділеними для цієї мети 1 млн. 207 тис. австрійських крон. Болгарія прагнула отримувати з України зерно, жито, цукор, хімічні товари, шкіру, з Болгарії ж в Україну могли постачатися тютюн, дубильні речовини й певний обсяг вугілля та нафти [62, арк. 122; 64, арк. 5зв–6]. Проте усі перспективи розбивалися об німецькі та австро-угорські протидії. Відомо, наприклад, що коли болгарський посол І. Шишманов звернувся до українського міністра торгу і промисловості С. Гутника щодо налагодження двосторонніх економічних взаємин, наголосивши між іншим, що Україна у торговельних справах вільна встановлювати їх без волі австрійців і німців, міністр на це риторично зауважив: «Теоретично – так, фактично –

ні» [58, арк. 5; 60, арк. 5–5зв]. Потрібно згадати також і про те, що відповідно до Берлінського протоколу, болгарське військове міністерство не могло нічого закуповлювати в Україні без попереднього узгодження з німцями та австро-угорцями...

У той же час, за прикладом своїх союзниць (Німеччини та Австро-Угорщини), Болгарія не цуралася й відвертих грабункових акцій та контрабандного вивозу сировини, товарів і худоби. Як це було, наприклад, у випадку із протестом українського МЗС від 4 серпня [61, арк. 5] проти нелегального (і всупереч заборони митниці) завантаження болгарською військовою командою на корабель «Болгарія» 2 тис. 141 коня і на корабель «Борис» 434 пудів крему для взуття, 310 пудів сургучу, 124 пудів рицинової олії, 4 тис. 336 пудів мідного купоросу, 83 пудів олова, 8 пудів лимонної кислоти, 10 тис. 310 пудів пенькових канатів, 62 пудів марганцю [48, арк. 43–43зв; 59, арк. 5].

Тим не менш, послови вдалося укласти угоди із закупівлі домашньої худоби (коней, волів, корів), риби, пшеничного борошна, цукру, масла, хімічних виробів та інших товарів [33, с. 16, 18]. Завдяки зусиллям І. Шишманова українське Міністерство земельних справ, зокрема, дало згоду на вивезення до Болгарії 4 тис. волів [1, арк. 44]. Загалом же, до кінця 1918 р. Болгарія закупила в Україні товарів на 45 млн. 305 тис. левів, у тому числі коней (2 тис. 520 голів), волів і корів (401 голову), рибу, пшеничне борошно, цукор, масло, хімічні й залізні вироби тощо [40, с. 54].

І таку роботу болгарський посол не припиняв за існування будь-якого українського уряду і навіть у часи дестабілізації в Україні і початку антигетьманського повстання. Зазначу принагідно, що вже 12 листопада 1918 р. до українського МЗС від болгарського посольства у Києві надійшло прохання надати усім членам дипломатичного представництва та членам їхніх родин посвідчення для вільного пересування, тобто інакше кажучи – охоронні листи [62, арк. 7]. За два тижні після падіння Гетьманату, 29 грудня 1918 р., новий уряд УНР на чолі з В. Чехівським ухвалив задовольнити прохання І. Шишманова передати Болгарії 15–20 тис. т. жита [47, арк. 17–20зв], що утім не було виконано через швидку втрату Директорії УНР Києва і двох третин території України вже в січні 1919 року.

Болгарське посольство в Українській Державі, звісно ж, перш за все, переймалося захистом прав власних співвітчизників, які з тих чи інших причин потрапляли під арешти, обшуки чи утиски тощо. За для цього використовувався увесь дипломатичний (і не тільки) інструментарій – особисті контакти й авторитет, вербальні ноти до МЗС із протестами, ноти з проханнями про заступництво інтересів болгарських громадян, відповіді на запити з Батьківщини щодо власних громадян, які проживали у Києві, Одесі, Олександрійському й Бердянському повітах та інших місцевостях. Не менш важливим завданням І. Шишманова було опіка й звільнення болгарських військовополонених, в тому числі й через налагодження тісної співпраці з Болгарським Червоним Хрестом [33, с. 18–19]. Увесь час своєї каденції та існування під його очільництвом посольства Болгарії в Україні І. Шишманов вів енергійну і невтомну працю в ім'я Болгарії та болгарського народу, але водночас залишався

вірним союзником Української держави і щирим другом українського народу¹.

З перших же днів проголошення Української Держави і встановлення Гетьманату у владних колах Києва розпочалися міркування щодо підбору кандидатури на посаду посла у Болгарії та формування штатів відповідного дипломатичного представництва для відправки його до Софії як у нормативно-правовому полі, так і в практичній площині.

Процес цей мусили прискорити низка законодавчих актів, що торкалися дипломатичної служби. Вже 10 червня Рада міністрів ухвалила виділити 450 тис. крб на внутрішнє облаштування посольства Української Держави (по 50 тис. крб на кожне посольство, що мало бути засноване), а також про потребу запровадити при тих посольствах посад аташе військового, морського, фінансів, торгівлі і промисловості [44, арк. 45–47].

21 червня 1918 р., у розвиток попередніх ухвал, гетьманом було затверджено урядову Постанову «Про тимчасові дипломатичні представництва Української Держави і про асигнування 1,127.072 карбованців 26 коп. на їх утримання» [10]. Постановою, зокрема, визначалося «аж до часу остаточної ратифікації мирового договору вислати тимчасові дипломатичні представництва Української Держави до Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії та Румунії» [10]. При цьому представництво у Болгарському Царстві зачислялося до першого розряду. Із зазначеної суми на утримання українського тимчасового представництва у Болгарії (від часу заснування) виділялося до кінця 1918 р. 245 тис. 600 крб [10]. Того ж дня, 21 червня, П. Скоропадський підписав Наказ про створення посольств І розряду в Болгарії і Туреччині [54, арк. 11] (в Німеччині та Австро-Угорщині посольства вже існували ще з часів УНР).

4 липня 1918 р. гетьманом було затверджено Закон «Про установаження посад військово-морських агентів в складі посольств Української Держави». Ним, зокрема, було установлено запровадити у складі українських посольств в Німеччині, Австро-Угорщині та Румунії посади військово-морських агентів. Кожному з них визначалося річне утримання у 12 тис. крб, а також мали бути виділені кошти на роз'їзди (3 тис. крб), на винаймання помешкання (3 тис. крб), а також на оплату щорічної зарплатні (по 6 тис. крб) для призначеного в розпорядження кожного військово-морського агента писаря [11].

Відповідно до вищевказаного закону, 10 серпня П. Скоропадський затвердив Закон «Про встановлення посад військових агентів Української Держави при посольствах і про штати їх», згідно з яким при українських посольствах у Берліні (Німеччина) та Відні (Австро-Угорщина) запроваджувалися посади військових агентів І розряду, а при посольствах у Бухаресті (Румунія), Софії (Болгарія), Берні (Швейцарія) та Істамбулі (Туреччина) – ІІ розряду [12]. Військові ж агенти ІІ розряду (себто при посольствах в Румунії, Болгарії, Швейцарії та Туреччині) прирівнювалися за

¹ І. Д. Шишманов у січні 1919 р. змушений був виїхати разом із урядом УНР з Києва до Вінниці, а невдовзі, 1 квітня 1919 р., він склав свої повноваження під час аудієнції у царя Болгарії Бориса III.

військовим рангом до полковників й мали отримувати щорічно 14 тис. 400 крб кожен (9 тис. 600 крб – основне й 4 тис. 800 крб – додаткове утримання).

Тим часом у Києві точилися неабиякі суперечки (відкриті й приховані) навколо кандидатури на посаду посла Української Держави в Болгарії. Прем'єр–міністр Ф. Лизогуб наполягав на особі обрусілого болгарина, останнього за царату Полтавського губернатора Р. Моллова. Проте проти цього призначення наполегливо виступили болгарський посол І. Шишманов і керуючий МЗС Д. Дорошенко, яким вдалося домогтися відведення його кандидатури з огляду на те, що за царату Р. Моллов був директором департаменту поліції Російської імперії. Натомість ще 28 травня Д. Дорошенко пропонував призначити послом до Болгарії ректора Київського народного університету, інженера І. Ганицького, але Рада міністрів відхилила і цю кандидатуру [44, арк. 23зв]. Мушу зауважити, що болгарський посол підтримував кандидатуру І. Ганицького¹, а також розглядав на можливого українського посла в Болгарії й особу М. Галагана. Підтримував М. Славинського, а коли той відмовився, мав на увазі М. Міхновського, кандидатура якого відпала через те, що П. Скоропадський мав намір долучити його до особистого оточення у власному Штабі гетьмана. Іншою кандидатурою І. Шишманова був О. Шульгин, на якого посол навіть зібрав дос'є, в тому числі й з Одеси через полк. Хітрова. 29 травня 1918 р., Д. Донцов, перебуваючи в гостях у Д. Дорошенка, дізнався, що колишній генеральний секретар міжнародних справ Центральної Ради О. Шульгин, що на той час був призначений радником МЗС й головою політичної комісії української делегації на переговорах із РСФРР, виявив бажання «їхати з дипломатичною місією до нейтральних країн» [15, с. 11]. Тоді ж, поряд із кандидатурою М. Славинського (кретурою І. Шишманова) у думках Д. Дорошенка з'явився й інший претендент – О. Шульгин.

Невдовзі, вже опісля того як щодо М. Славинського було закулісно узгоджено з більшістю членів Ради міністрів й отримано затвердження його кандидатури з боку болгарського уряду, керуючий українським Міністерством закордонних справ 15 червня в особистій розмові з послом Болгарії в Києві довірочно просить І. Шишманова надати агеман (попередню згоду на прийняття певної особи як глави дипломатичного представництва) О. Шульгину. Після ж отримання згоди від І. Шишманова, питання про призначення О. Шульгина українським посланцем до Болгарії було практично вирішеним, залишалось виконати лише відповідні технічні та юридичні процедури. 21 червня із Софії телеграмою від В. Радославова надійшло погодження кандидатури О. Шульгина на призначення його послом Української Держави до Болгарського Царства. По полудні 23 червня о 4-й годині дня в гостини до І. Шишманова завітав О. Шульгин для

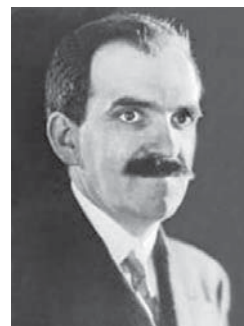
¹ Кандидатура І. Ганицького на посла до Болгарії не пройшла «чистилище» Ради міністрів аж ніяк не через його невідповідність такій посаді чи місії, а через інтригу та зловмисність товариша (заступника) міністра морських справ, капітана І рангу М. Максимова, з яким у І. Ганицького напередодні відбулася сварка на політичному ґрунті у день відкриття Українського клубу у Києві.

приватної розмови, яка протривала чотири з половиною години. Посол ознайомив його з психологією різних болгарських партій та окремих осіб, проконсультував щодо місцевих інтелектуалів, змалював моральний портрет тогочасних міністрів (з ким і як співпрацювати), розповів про царя Фердинанда I та спадкоємця престола Бориса тощо [41]. О. Шульгин, своєю чергою, зізнався, що його метою на посаді посла у Софії є реалізація «ідеї Грушевського» про Чорноморську конфедерацію (Болгарія, Україна, Румунія, Туреччина, Кавказька республіка), що безумовно було черговою геополітичною утопією, притаманною тогочасним українським соціалістам усіх мастей.

25 червня уряд ухвалив погодитися із пропозицією керуючого Міністерством закордонних справ Д. Дорошенка щодо призначення надзвичайним посланником і уповноваженим міністром Української Держави в Болгарському Царстві Олександра Шульгина [44, арк. 65зв; 54, арк. 11; 57, арк. 127].

Чи було таке призначення оптимальним – питання неоднозначне. За словами гетьманського міністра сповідань В. Зіньковського, О. Шульгин завше був профранцузької орієнтації. При цьому поведився він досить скритно, у нього був «політичний темперамент», проте «не вистачає розуму, аби мати продуману та ясну систему політичних ідей, його захист тих чи інших положень більше діє її емоційним забарвленням, ніж переконаністю аргументів, – додає у спогадах В. Зіньковський. – Шульгин був дуже гарною «другою особою» у якійсь–небудь делегації, а для того, щоби бути першою особою, у нього недостатньо даних» [9, с. 381]. Що ж до думки самого гетьмана, то у своїх спогадах П. Скоропадський стверджував, що дуже поважав О. Шульгина і вважав його людиною «у вищій ступені порядною» [36, с. 266].

Українське посольство виїхало до Болгарії 16 липня 1918 р., а навздогін йому 18 липня гетьманом було затверджено послом Української Держави до Софії колишнього очільника Генерального секретаріату міжнародних справ за Центральної Ради УНР О. Шульгина [54, арк. 10]. На шляху до місця призначення, члени дипломатичного представництва у Львові мали низку зустрічей з членами Українського парламентського клубу в австрійському парламенті та з митрополитом УГКЦ А. Шептицьким. По прибутті посольської делегації до столиці Австро–Угорщини, 22 липня О. Шульгин наніс візит послу Болгарії у Відні. Наступного дня, 23 липня, посол і члени місії були присутніми у Відні при обміні ратифікаційними грамотами між В. Липинським (послом Української Держави в Австро–Угорщині) та дипломатами Болгарського Царства. Після офіційно–ратифікаційної частини було влаштовано прийом за участю членів українського посольства в Болгарії та болгарського посольства в Австро–Угорщині [60, арк. 3–3зв]. Прикметним в цьому контексті є запис у своєму щоденнику голови УТА Д. Донцова про те, що як переповідав йому співробітник українського посольства у Відні Біленький, О. Шульгин, в часі свого

перебування проїздом до Болгарії в австро-угорській столиці, випросив у В. Липинського концепт його промови до болгарського посла у Відні, аби використати його для власної промови у Софії. При цьому, В. Липинський боявся, щоби О. Шульгин як посол Болгарії не переплутав і не ужив на офіційній аудієнції слів, сказаних на бенкеті ним – послом в Австро-Угорщині [15, с. 69–70].

Подальший шлях проліг через угорський Будапешт та окупований австро-угорцями сербський Белград. О. Шульгин прибув до Софії 28 липня, а штатні його співробітники – 29 липня 1918 р. Посольство Української Держави у столиці Болгарії розташовувалося на вул. Хан Крум, 11¹. Товариш міністра торгу і промисловості В. Ауербах згадував, що з Болгарією не було встановлено ніякого реального зв'язку [9, с. 158]. За деякими даними, до прибуття офіційного українського посольства до Софії інтереси України в Болгарії представляв Дмитро Шолудко [4].

Загалом до складу Посольства (станом на липень 1918 р.) входило 10 урядовців і співробітників. Радником посольства був український громадський діяч з Одеси Федір Шульга (ухвалено урядом 3 липня) [44, арк. 81–82зв], першим секретарем – галичанин, колишній урядовець російського Міністерства внутрішніх справ у Петербурзі Василь Драгомирецький, старші урядовці для доручень Д. Шолудко та П. Сікора. Крім них до складу посольства увійшли також: драгоман (у деяких документах посаду вказано як аташе) Йоаникій Додул і молодші урядовці Микола Лаврик та Юліан Налісник, дипломатичний гонець Олександр Пеленський, розсильний Іван Дараган і молодший урядовець по вільному найму Іван Вільчинський [52, арк. 133; 53, арк. 57, 200; 54, арк. 4, 6зв, 9зв; 57, арк. 4–4зв]. При цьому не зайнятими залишилися штатні посади старшого секретаря, другого секретаря (цю посаду потім посість Д. Шелудко), бухгалтера і другого драгомана. 27 липня з пропозиції Головного управління Генерального штабу Української Держави військовим аташе при посольстві було призначено генерал-лейтенанта Бориса Бобровського [16, с. 106; 17, с. 206–207; 25, с. 164–165] (5 серпня міністр закордонних справ Д. Дорошенко повідомив Військове міністерство Української Держави, що болгарська сторона надала згоду на його призначення) [59, арк. 11, 12]. Військово-морським агентом було призначено адмірала Вельолкіна [9, с. 550]. Українське представництво займалося, перш за все, справою розвитку двосторонніх відносин, поширення на Балканах відомостей про Україну, поверненням військовополонених українців на Батьківщину, сприянням налагодженню торговельно-економічних зв'язків між Болгарією та Україною.

Болгарський цар Фердинанд I Кобург прихильно ставився до молодого Української державності та особисто до гетьмана П. Скоропадського, що відкривало чудові перспективи для українсько-болгарських взаємовідносин чи не у всіх сферах міждержавних відносин. На час прибуття до Софії українського посольського

представництва, царя у столиці не було, тож зустріч із ним було дещо відтерміновано, тож першу зустріч із представниками державної влади Болгарії у Софії О. Шульгин відбув із головою Ради міністрів А. Маліновим [65, арк. 55зв].

7 вересня посла української Держави з надзвичайними почеснями вперше зустрів цар Фердинанд I. За присутності царевича Бориса, прем'єр-міністра А. Малінова, низки урядовців і придворного почету О. Шульгин вручив цареві Болгарії свої акредитаційну грамоту та гетьманський лист французькою та українською мовами, підписані П. Скоропадським 1 липня. У своєму листі український гетьман, зокрема, писав болгарському царю, що «після того, як Україна ввійшла в круг суверенних держав і установлене мною Правительством було признане Правительством Вашої Королівської Величності, завданням моїм зробилося встановлення безпосередніх і тривких зносин дипломатичних з Болгарським Королівством» [59, арк. 1–1зв]. Після цього, за тогочасним усталеним етикетом, гетьман просив прийняти свого посла заради «зкріплення приязних взаємин України з Болгарією» [59, арк. 2].

Зустріч відбувалася за сердечної атмосфери, у перебігу якої український посол і болгарський монарх обмінялися вітальними промовами. Свою промову Фердинанд I закінчив словами: «Передайте Його Світлості Ясновельможному пану Гетьману і всьому українському народові від мене й від усього болгарського народу найсердечніші поздоровлення! У Вашій особі я з великою радістю вітаю першого українського міністра при моєму дворі» [54, арк. 10]. Український посол користувався незмінною прихильністю царя Фердинанда й царевича Бориса, котрий кілька разів особисто відвідував О. Шульгина і з великою зацікавленістю розпитував його про українські справи [16, с. 98–99].

Український посол чи не одразу заходився до перемовин з офіційними владними представниками в Софії щодо укладання двосторонньої угоди про торгівлю між Українською Державою і Болгарією. Усвідомлюючи брак часу, О. Шульгин волів не очікувати призначення з Києва офіційного консульства та окремого при ньому торговельного агента, до компетенції якого входили «між іншим і обов'язки торгівлі, мореплавства, промисловості, взагалі економіки», тож й рекомендував не призначати його у Болгарію. Він без проволікань доручив функції консульського торговельного агента раднику посольства Ф. Шульзі [17, с. 210], а питання реєстрації українців та видавання паспортів було покладено на старшого урядовця П. Сікору. Посольство переймалося також проблемою надання рівних прав біженцям з України та Росії, наданням матеріальної допомоги убогим співвітчизникам, опікою над українцями-біженцями та

¹ 22 квітня 2008 р. міністр закордонних справ України В. Огризко відкрив меморіальну дошку на цьому будинку у Софії, де від 1918 по 1920 рр. знаходилося посольство Української Держави та Української Народної Республіки в Болгарії.

військовополоненими, а також щодо засобів і шляхів їхнього повернення на Батьківщину [33, с. 25–41].

Зі свого боку військовий аташе генерал-лейтенант В. Бобровський, відповідно до таємної «Інструкції військовим агентам», мав щомісяця надсилати відповідну конфіденційну інформацію до відділу закордонного зв'язку, вичерпну інформацію щодо стану країни, її збройних сил, військового потенціалу, системи військової підготовки тощо. Він також збирав відомості про українських військовополонених, які перебували на території Болгарії.

Користуючись особливим і прихильним ставленням царя Фердинанда I та його наступника-сина Бориса III, що був коронований 3 жовтня 1918 р.¹, на початку вересня 1918 р., відповідно до умов Берестейського мирного договору, вдалося сформувати й налагодити плідну роботу спеціальної комісії у справах репатріації військовополонених українців. До її складу увійшли від українського посольства такі провідні його фахівці і дипломати як О. Шульгин, Ф. Шульга, В. Драгомирецький, П. Сікора, а також представник Військового міністерства капітан Балтов, начальник Софійської інспекції у справах військовополонених Іванов і секретар Бюро у справах військовополонених при болгарській армії.

У 1918 р. із понад 500 тис. військовополонених українців, що утримувалися на європейських теренах, у відповідних таборах в межах Болгарського Царства перебувало 5 тисяч [34, с. 102] і ще близько 4–5 тис. вояків-українців були у таборах на території Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС) [18, с. 85], але шлях яких до повернення на Батьківщину тоді пролягав через Болгарію, зокрема через фільтраційно-транзитний табір у Варні, звідки українців пароплавами доставляли до Одеси та Миколаїва. Український посол О. Шульгин та його підлеглі неодноразово відвідували табори для військовополонених українців. Наслідком цих візитів стала нота українського посольства Військовому міністерству Болгарії, надіслана у середині вересня 1918 р., у якій болгарську сторону було звинувачено у незадовільному забезпеченні військовополонених одягом і харчами, у важких умовах їх праці, у знущаннях наглядачів над полоненими, в антисанітарному стані бараків тощо [6, с. 181–182]. Дипломатичні заходи подіяли й незабаром відбулося покращення умов утримання українських військовополонених.

2 вересня Рада міністрів ухвалила по Військовому міністерству надіслати до Болгарії та Туреччини «делегатії від сталої комісії для справ військовополонених» і асигнувати на цю місію 17 тис. 800 крб з тим, «щоб в склад тих комісій ввійшли особи, що знаходяться вже на урядовій службі» [46, арк. 24]. Голові делегатії та старшинам для доручень призначалася одноразова допомога у 500 крб кожному, а лікарям по 300 крб;

¹ Цар Фердинанд I Кобург відмовився від престолу на користь свого сина внаслідок нищівної поразки болгарських військ у вересні 1918 р. від військ Антанти на Салоніському фронті й внутрішнього повстання. Після капітуляції Болгарії стала ясно вимальовуватись перемога Антанти. 29 вересня Болгарія заключила з Антантою перемир'я. Нового царя Бориса III було короновано 3 жовтня 1918 р. з офіційним титулом: Його величність Борис III Об'єднувач, з Божої милості і волі народу, цар Болгарії, принц Кобург Саксон-Гот і герцор Саксонії [68, с. 258; 69, с. 91].

добові гроші за час перебування за кордоном голові комісії додавалося ще 45 крб і членам делегації – по 35 крб. на добу, а також на винаймання помешкання і на канцелярські видатки – щомісячно по 300 крб на комісію та 100 крб – на одноразові господарські видатки.

Слід також відмітити, що за сприяння болгарського посла у Києві І. Шишманова вже у жовтні 1918 р. український пароплав «Євфрат» двічі привозив на Батьківщину до Варни військовополонених болгарів, що загалом склало близько 400–600 осіб, а при поверненні в Україну брав на свій борт стільки ж українських військовополонених [37, с. 34, 36]. Перед цим, на початку жовтня 1918 р. з Одеси до Варни прибула спеціальна комісія Військового міністерства Української Держави у складі полковника Андрусенка, сотника Янкіна та лікаря Григоренка, яку у Болгарії супроводжував співробітник посольства П. Сікора. Члени комісії посилили заходи українського посольства в Болгарії щодо евакуації військовополонених-українців й вже на початку листопада 1918 р. усі вони пароплавами повернулися на Батьківщину. Окрім дипломатичних зусиль та особистої енергії співробітників посольство Української Держави в Софії за майже шість місяців своєї діяльності у Болгарії, яке випало у часи існування Гетьманату у 1918 р., витратило на допомогу своїм землякам військовополоненим 24 тис. 824 карбованців [30, с. 24–25].

У підсумку ж О. Шульгин домогся визволення з полону й дозволу на повернення до Батьківщини 15 тис. військовополонених-українців, що були зосереджені у Болгарії та на Балканах й переправлялися до Одеси через транзитний табір у Варні². Крім того, практично без ускладень було розв'язано питання відновлення майнових і громадянських прав українських громадян у Болгарії та болгарських громадян в Українській Державі.

Українські дипломати в Болгарії діяли доволі активно: було проведено численні зустрічі і переговори з діячами болгарського зовнішньополітичного і військового відомств, українці брали участь в офіційних раутах, в тому числі й у прийомі на честь царя Фердинанда I та австро-угорського імператора Карла I. Широко розгорнуло посольство свою діяльність і у громадській

² До кінця 1920 р. основна маса українських військовополонених повернулася на Батьківщину, у Болгарії залишилося лише декілька десятків осіб.

сфері, зокрема й через щойно засноване у 1918 р. «Культурне українсько-болгарське товариство». Син болгарського посла в Києві Д. Шишманов перебував у постійних зносинах із українським посольством у Софії, надавав його співробітниками консультації та поради, а також допомагав встановлювати зв'язки із суспільними та літературно-науковими колами, зокрема із публіцистом та видавцем Ніколовим, проф. Младеновим, поетом Челінгіроном, академіком-малюром Баджовим. Досить важко було налагодити взаєморозуміння з болгарськими русофільськими вченими і літераторами, надто у донесенні до громадськості об'єктивного висвітлення української політики та українсько-російських відносин. Загалом інформаційне становище навколо української державності не було стабільним і коливалося в залежності від політичної ситуації як у самій Болгарії, так і, насамперед, в Україні. Цьому також сприяли поганий зв'язок з Україною та нейтрально-ухильницька позиція офіційної преси, коли та у часи хвилі обережності та фобій, відмовлялася друкувати на своїх шпальтах українські посольські комунікати.

Слід також наголосити, що хоча й, як писав посол Д. Дорошенко, болгарі до нього особисто і до українців-полонених ставилися дуже добре, вкрай поганий зв'язок із Софії з Києвом, у свою чергу, від'ємно впливав на роботу українських дипломатів, що здебільшого були позбавлені офіційних відомостей та інструкцій з Батьківщини, а відтак нарікання О. Шульгина у тому, що «посланник без інформації від свого уряду – це, при теперішніх умовах, нуль» було цілком справедливим [65, арк. 34–34зв; 66, арк. 5зв, 5а–5 а зв, 47–47зв].

Після нищівної вересневої поразки болгарських військ на Салонікському фронті в країні почалися заворушення й внутрішнє повстання. 29 вересня Болгарія вимушена була укласти з Антантою перемир'я. Вже 1 жовтня 1918 р. посол О. Шульгин надіслав до міністра закордонних справ Д. Дорошенка депешу із запевненням, що він готовий залишитися й на далі для праці в Софії, додаючи, що в країні починається хаос [15, с. 72]. Болгарія однозначно прогала війну й стала першою ластівкою передвісництва загального краху блоку Центральних держав у світовій війні.

Відтак, на початку листопада 1918 р. гетьманський уряд доручив О. Шульгину увійти в контакт із представниками Антанти в Болгарії. Відтак О. Шульгин, вочевидь натхненний гучною промовою президента В. Вільсона про право націй на самовизначення, надіслав телеграму до державного секретаря США Р. Лансінга із обґрунтуванням необхідності представництва України на повсенній мировій конференції, а також до урядів Антанти, переконуючи їх у потребі тимчасового залишення німецьких військ в Україні до часу сформування нею власної національної армії. У ноті до міністра закордонних справ Франції С. Пішона український посол намагався переконати його у тому, що гетьманський уряд має справу із німцями лише з необхідності збереження державності і щиро прагне відновити стосунки із союзниками. Українському послу вдалося домогтися перемовин з військовим командуванням та дипломатичними агентами Антанти у Салоніках, а також із послом США в Софії А. Мерфі. Проте американський дипломат, як

і представники військового командування Антанти в Болгарії, заявив, що в США негативно ставляться до створення самостійної України і воліли б бачити її у федеративному союзі з Росією [20; 70, с. 334].

Як наслідок, під тиском внутрішньо- та зовнішньополітичних обставин 14 листопада 1918 р. П. Скоропадський змушений був видати свою Грамоту про федерацію з небільшовицькою Росією. З огляду на такі події на Батьківщині, зумовлені антигетьманським збройним заколотом республіканців, що переріс у потужне повстання проти режиму П. Скоропадського й спричинив руйнівну громадянську війну, військову експансію більшовицької та денікінської Росії, поразку військ Німеччини та Австро-Угорщини у світовій війні й зміну геополітичних та державотворчих орієнтирів уряду гетьмана, О. Шульгин подав урядові Української Держави прохання про відставку. 22 листопада 1918 р. Рада міністрів розглянула заяву українського посла в Болгарії й прийняла її до відома, проте не задовольнила його демісії [45, арк. 59]. Тож О. Шульгин продовжив, вочевидь відтоді вже тимчасово, виконувати свої обов'язки посла Української Держави в Болгарії.

Що ж до українсько-болгарських дипломатичних взаємин за Гетьманату, то слід згадати також і про наміри Української Держави заснувати восени 1918 р. у Болгарії також і свої консульські установи. Міністерство торгу і промисловості, зокрема, пропонувало відкрити українські консульства у Софії, Варні, Бургасі, Констанці, Руштуку, а також у Кавалі або ж Дедеагачу [48, арк. 100]. Менш амбітними були проекти із відкриття Генерального консульства у Софії та віце-консульства у Констанці або у Варні [55, арк. 22, 23]. 6 листопада 1918 р. було прийнято закон, за яким у Софії мало бути започатковано Генеральне консульство, а віце-консульство все ж таки у Варні [48, арк. 99]. Більше того, 15 листопада, уряд запланував заснувати низку консульських представництв у Болгарії та Туреччині, а саме: генеральні консульства в Софії та Істамбулі, віце-консульства у Варні, Салоніках, Смірні й консульства в Бургасі, Трабзоні, Бейруті, Багдаді та Єрусалимі [48, арк. 100], проте здійснити ці наміри не вдалося через фінансові проблеми й швидкоплинне падіння (14 грудня 1918 р.) Української Держави у формі Гетьманату.

Директорія відновленої Української Народної Республіки підтвердила повноваження О. Шульгина як посла УНР у Болгарії, теж доручивши йому налагодити дипломатичні контакти з політичними й військовими представниками Антанти в Софії, але вже з початку січня 1919 р. він увійшов до складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію.

З від'їздом 2 січня О. Шульгина з Софії до Парижа¹, уряд УНР доручив опікуватися дипломатичним представництвом у Болгарії послу України в Туреччині О. Лотоцькому [50, арк. 4]. Останній згадував про тогочасні часи так: «Застав я Українське Посольство в Софії у стані дезорганізованому. Посол О. Я. Шульгин, по упадку гетьманату, діставши призначення до участі в українській Делегації на Мировій Конференції, від'їхав

¹ Поїздка О. Шульгина до Парижа тривала від 2 січня до 20 березня 1919 р.

до Парижу. Радник Ф. Г. Шульга, на якого перейшло керування Посольством, <...> виїхав з Софії у власних справах та, на мою пропозицію, подався до демісії. Старшим дипломатичним представником залишився перший секретар Посольства, рекомендований на те становище К. В. Лоським, В. Драгомирецький, якого знав я ще з Петербургу. Колишній урядовець російського міністерства внутрішніх справ, з походження галичанин, він ще в Петербурзі виявляв деякі українські симпатії, сполучаючи їх одночасно з участю в українофобських Славянському Благодійному та «Галицко-Русском» товариствах. Сю подвійність своїх настроїв заховав він, коли з розбитого корабля урятувався на українській службі. Сумлінний урядовець, він за твердої влади був би дуже цінним працівником у державній машині. Коли ж так різко понизились українські фонди на міжнародно-політичній біржі, не міг він не відчувати певного побоювання за свою дальшу долю і тому, розуміється, не міг бути справжнім провідником української акції за тих скомплікованих обставин. Ся провідна роля натурально перейшла до новітньої української молоді, що загіздилася в Посольстві, до двох молодших секретарів Ф. Шелудька і п. І. Сікори, головно до сього останнього, та канцелярійних урядовців Ю. Налісника і М. Лаврика. В тих обставинах, коли керманічі Посольства одійшли чи охололи, вони взяли керму «на свій страх і ризик» у свої руки. Аташе Посольства Й. Додула я вже не застав у Софії, як і військового аташе – ген. В. Бобровського. Доля сього останнього була типовою для колишніх незабавлених українського національного чуття «малороссов», що, виховавшись у російській імперській кузні, не знали, на яку ногу ступити у своїй, українській державі. Коли, по заламанню фронту центральних держав у Салоніках, прибула до Софії військова місія од Добр[овольчої] армії та старі товариші добре на Бобровського насили, він захитався, а врешті таки поїхав до Денікина. По большевицькій навалі на Севастопіль був тут розстріляний. Отже ціла справа Посольства упала на плечі двох-трьох людей, що, бачучи безнадійність дальшої праці за нових обставин, в часі мого приїзду готувалися до виїзду з Болгарії» [22, с. 120–121].

У 1920 р. керуючим справами дипломатичного представництва України в Болгарії було призначено голову Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії професора К. Мацієвича, який 10 березня 1921 р. вручив вірчі грамоти прем'єр-міністру Болгарії А. Стамболійському. Утім, К. Мацієвич, вже мусив приступити до ліквідації посольства, позаяк таке рішення керівництву Республіки довелося прийняти ще у листопаді 1920 р. На той час обов'язки дипломатичного агента в Болгарії виконував В. Драгомирецький [51, арк. 51, 113], проте поступово, протягом початку 1920-х рр., усі співробітники Посольства України у Софії, окрім Д. Шелудка, реемігрували до інших країн Європи.

Після поразки Української Народної Республіки в боротьбі за свою національно-державну незалежність, український народ не припиняв боротьбу проти іноземних загарбників (СРСР (Радянської Росії), Польщі, Румунії, Угорщини) і після кількох спроб проголосити свій державний суверенітет (Карпатська Україна у 1939 р., Українська Держава у 1941 р.) у 1991 р. відновив державну самостійність України. Болгарія є однією

з перших у світі країн, що визнала новітню Українську державність. 5 грудня 1991 р. уряд Болгарії офіційно визнав Україну як незалежну державу, а 13 грудня того ж року між країнами було встановлено дипломатичні відносини на рівні посольств. Нині основою міждержавного співробітництва є Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Республікою Болгарією від 5 жовтня 1992 р. та низка взаємовигідних міжнародних і двосторонніх договорів та угод.

Список використаних джерел

1. Архів БАН. – Ф. 11 к. – Оп.2. – Спр.537.
2. Там само. – Спр.538.
3. Там само. – Спр.539.
4. Болгарія признава Украина през 1918 г. и през 1991 г. // Украиня прес. – 1998. – юли.
5. Відродження. – 1918. – №105. – 6 серпня (24 липня).
6. Власенко В. Перша хвиля міжвоєнної української політичної еміграції до Болгарії // Болгарська україністика. – 2013. – Ч.3.
7. Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). – К.: Дуліби, 2016.
8. Гай-Нижник П. П. Фінансові аспекти Берестейського договору 1918 р. для УНР // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6–7 грудня 2007 р. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2008.
9. Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: Сборник документов. – М.: Политическая энциклопедия, 2014.
10. Державний вістник. – 1918. – №20. – 5 липня.
11. Державний вістник. – 1918. – №22. – 14 липня.
12. Державний вістник. – 1918. – №37. – 20 серпня.
13. Діло. – 1918. – 1 травня.
14. Добрянов Т. Болгаро-съветски дипломатически отношения. 1918–1934. Документи. Международни отношения. – 1972. – № I.
15. Донцов Д. Рік 1918. – Київ. – Торонто, 1954.
16. Дорошенко Д. Історія України. – Т. II. – К.: Темпора, 2002.
17. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): Документи і матеріали. – К., 2010.
18. Йованович М. Русская эмиграция на Балканах: 1920–1940. – М., 2005.
19. Камбана (Софія). – 1918. – 13 апріль.
20. Киевская мысль. – 1918. – №202. – 1 ноябрь (19 октябрия)
21. Козакевич І. О. Діяльність представництва військово-морського флоту Болгарії в Україні в 1918 році // Вісник Київського славистичного університету. – Серія Історія. – 2003. – Вип.14.
22. Лотоцький О. В Царгороді. – Варшава, 1939.
23. Мировий Договір. – К., 1918.
24. Налісник Ю. Перше міністерство закордонних справ України та перше посольство України в Болгарії: спогад // Правничий вісник. – 1963. – Кн.2.
25. Налісник Ю. Перше посольство Української Держави в Болгарії (спогад з перед 20-ти років) // Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1939 рік. – Львів, 1938.
26. Налісник Ю. Перше посольство української держави в Болгарії (Спогад з перед 20-ти років) // Червона калина: іст. календар-альманах на 1939 рік. – Т.18: Україна на дипломатичному фронті. – Львів, 1938.
27. Налісник Ю. Робота не пішла намарне: [спогади про посольство УНР в Болгарії 1919–1921 рр.] // Україна дипломатична. – Вип.1. – К., 2000.
28. Нова Рада. – 1918. – 22, 24 лютого.
29. Нова Рада. – 1918. – №91. – 4 червня (22 травня).
30. Павленко В. В. Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920) // Український історичний журнал. – 1992. – №12.
31. Павленко В. Іван Шишманов – повноважний посол Болгарії в Україні // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип.19. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010.
32. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр.: автореф. дис. ... доктора історичних наук. – К., 1996.

33. Павленко В. Українсько-болгарські взаємини. 1918–1939 рр. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995.
34. Панайотов П. Болгаро-съветски отношения и връзки 1917–1923. – София, 1982.
35. Пенчиков К. Болгаро-українські дипломатически отношения. 1918–1919 г. Болгаро-українски връзки през вековете. Научни изследвания. – София, 1983.
36. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ; – Філадельфія, 1995.
37. Спасов Л. Й. България и СССР 1917–1944 г. (политико-дипломатически отношения). – Велико Търново, 2008.
38. Украинската емиграция в България след Първата световна война. Документален каталог. – София, 2000.
39. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918. – М., 2007.
40. Хаджиноколов В. Стопански отношения й връзки между България и Съветския съюз до Девети септември (1917–1944). – София, 1956.
41. Шишманов І. (посол Болгарії в Українській Державі). Щоденник (Травень–червень 1918 р.) // Павло Гай–Нижник – доктор історичних наук. Особистий сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05-06\).shyshmanov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05-06).shyshmanov.php).
42. Шульгин О. Початки діяльності Міністерства Закордонних Справ України // Український самостійник. – 1957. – грудень. – Ч.4.
43. Шульгин О. Я. Початки діяльності Міністерств закордонних справ України // Розбудова держави. – 1993. – №1.
44. ЦДАВО України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.6.
45. Там само. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.7.
46. Там само. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.12.
47. Там само. – Ф.1065. – Оп.1. – Спр.14.
48. Там само. – Ф.1118. – Оп.1. – Спр.21.
49. Там само. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.78.
50. Там само. – Ф.3696. – Оп.1. – Спр.351.
51. Там само. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.308.
52. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.1.
53. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.2.
54. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.22.
55. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.24.
56. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.25.
57. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.34.
58. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.111.
59. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.116.
60. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.117.
61. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.118.
62. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.119.
63. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.120.
64. Там само. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.177.
65. Там само. – Ф.3766. – Оп.3. – Спр.1.
66. Там само. – Ф.3766. – Оп.3. – Спр.2.
67. ЦДІА України у м. Львові. – Ф.581. – Оп.1. – Спр.26.
68. Crampton R. J. Bulgaria. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
69. Hindley G. The royal families of Europe. – Constable, 2000.
70. The Ukraine, 1917–1921: A Study of Nationalism. – Cambridge, 1977.
12. Derzhavnyy vistnyk. – 1918. – №37. – 20 serpnia.
13. Dilo. – 1918. – 1 travnya.
14. Dobryyanov T. Blhoro–svetsky diplomatichesky otnoshenyya. 1918–1934. Dokumenty. Mezhdunarodny otnoshenyya. – 1972. – № І.
15. Dontsov D. Rik 1918. – Kyiv; – Toronto, 1954.
16. Doroshenko D. Istoriya Ukrayiny. – Т. II. – К.: Tempora, 2002.
17. Istoriya ukrayinskoyi dyplomatiyi: pershi kroky na mizhnarodnij areni (1917–1924 rr.): Dokumenty i materialy. – К., 2010.
18. Jovanovych M. Russkaya emyhraciya na Balkanax: 1920–1940. – М., 2005.
19. Kambana (Sofiya). – 1918. – 13 apryl.
20. Kievskaya mysl. – 1918. – №202. – 1 noyabrya (19 oktyabrya)
21. Kozakevych I. O. Dyalnist predstavnytva vijskovno–morskoho flotu Bolhariyi v Ukrayini v 1918 roci // Visnyk Kyuyivskoho slavistychnoho universytetu. – Seriya Istoriya. – 2003. – Vyp.14.
22. Lototskyj O. V Tsarhorodi. – Varshava, 1939.
23. Myrovoy Dohovir. – К., 1918.
24. Nalysnyk Yu. Pershe ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrayiny ta pershe posolstvo Ukrayiny v Bolhariyi: spohad // Pravnychyj visnyk. – 1963. – Kn.2.
25. Nalysnyk Yu. Pershe posolstvo Ukrayinskoyi Derzhavy v Bolhariyi (spohad z pered 20–ty rokov) // Istorychnyj kalendar–almanax «Chervonoyi kalyny» na 1939 rik. – Lviv, 1938.
26. Nalysnyk Yu. Pershe posolstvo ukrayinskoyi derzhavy v Bolhariyi (Spohad z pered 20–ty rokov) // Chervona kalyna: ist. kalendar–almanax na 1939 rik. – Т.18: Ukrayina na dyplomatychnomu fronti. – Lviv, 1938.
27. Nalysnyk Yu. Robota ne pishla namarne: [spohady pro posolstvo UNR v Bolhariyi 1919–1921 rr.] // Ukrayina dyplomatychna. – Vyp.1. – К., 2000.
28. Nova Rada. – 1918. – 22, 24 lyutoho.
29. Nova Rada. – 1918. – №91. – 4 chervnya (22 travnya).
30. Pavlenko V. V. Dyplomatychna misiya Ukrayinskoyi Narodnoyi Respubliki v Bolhariyi (1918–1920) // Ukrayinskyi istorychnyj zhurnal. – 1992. – №12.
31. Pavlenko V. Ivan Shyshmanov – povnovazhnyj posol Bolhariyi v Ukrayini // Mizhnarodni zv'yazky Ukrayiny: naukovy poshuky i znaxidky. – Vyp.19. – К.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrainy, 2010.
32. Pavlenko V. V. Ukrayinsko–bolharski vzayemny 1918–1939 rr.: avtoref. dys. ... doktora istorychnykh nauk. – К., 1996.
33. Pavlenko V. Ukrayinsko–bolharski vzayemny. 1918–1939 rr. – К.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrainy, 1995.
34. Panajotov P. Blhoro–svetsky otnoshenyya y vrzky 1917–1923. – Sofyya, 1982.
35. Penchykov K. Blhoro–ukraynsky dyplomatichesky otnoshenyya. 1918–1919 h. Blhoro–ukraynsky vrzky prez vekovete. Nauchny yzslედvanyya. – Sofyya, 1983.
36. Skoropadskyi P. Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918. – Kyiv; – Filadelfiya, 1995.
37. Spasov L. J. Blharyya i SSSR 1917–1944 g. (polytyko–dyplomatichesky otnoshenyya). – Velyko Trnovo, 2008.
38. Ukrainkata emyhraciya v Blharyya sled Prvata svetovna vojna. Dokumentalen kataloh. – Sofyya, 2000.
39. Fedyushyn O. Ukraynskaya revolyutsiya. 1917–1918. – М., 2007.
40. Xadzhynykolov V. Stopansky otnoshenyya i vrzky mezhdublhariya i Svetskyya syuz do Devety septemvry (1917–1944). – Sofiya, 1956.
41. Shyshmanov I. (posol Bolhariyi v Ukrayinskij Derzhavi). Schodennyk (Traven–cherven 1918 r.) // Pavlo Hai–Nyzhnyk – doktor istorychnykh nauk. Osobystyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05-06\).shyshmanov.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05-06).shyshmanov.php).
42. Shulhyn O. Pochatky diyalnosti Ministerstva Zakordonnykh Sprav Ukrainy // Ukrayinskyi samostiynyk. – 1957. – hruden. – Ч.4.
43. Shulhyn O. Ya. Pochatky diyalnosti Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy // Rozbudova derzhavy. – 1993. – №1.
44. TsDAVO Ukrainy. – F.1064. – Op.1. – Spr.6.
45. Там само. – F.1064. – Op.1. – Spr.7.
46. Там само. – F.1064. – Op.1. – Spr.12.
47. Там само. – F.1065. – Op.1. – Spr.14.
48. Там само. – F.1118. – Op.1. – Spr.21.
49. Там само. – F.2592. – Op.1. – Spr.78.
50. Там само. – F.3696. – Op.1. – Spr.351.
51. Там само. – F.3696. – Op.2. – Spr.308.
52. Там само. – F.3766. – Op.1. – Spr.1.
53. Там само. – F.3766. – Op.1. – Spr.2.

References

1. Arkhiv BAN. – F. 11 k. – Op.2. – Spr.537.
2. Там само. – Spr.538.
3. Там само. – Spr.539.
4. Blhariya pryznava Ukrajna prez 1918 g. y prez 1991 g. // Ukrajna pres. – 1998. – yuly.
5. Vidrodzhennya. – 1918. – №105. – 6 serpnia (24 lypnia).
6. Vlasenko V. Persha vyvlya mizhvoyennoyi ukrayinskoyi politychnoyi emyhraciyi do Bolhariyi // Blharska ukrainistyka. – 2013. – Ч.3.
7. Hai–Nyzhnyk P. P. Ukrayinska dyplomatiya i mizhnarodna finansova polityka uryadiv Centralnoyi Rady, Ukrayinskoyi Derzhavy (Hetmanatu) ta Dyrektoriyi UNR (1917–1922 rr.). – К.: Duliby, 2016.
8. Hai–Nyzhnyk P. P. Finansovi aspekty Berestejskoho dohovoru 1918 r. dlya UNR // Formuvannya ta diyalnist ukrayinskykh nacionalnykh uryadiv periodu Ukrainskoyi revolyutsiyi 1917–1921 rr.: Materialy Vseukrayinskoyi naukovoyi konferenciyi. Kam'yanets–Podilskyi, 6–7 hrudnya 2007 r. – Kam'yanets–Podilskyi: Oiyum, 2008.
9. Hetman P. P. Skoropadskyj. Ukraina na perelome. 1918 god: Sbornyk dokumentov. – М.: Politicheskaya encyklopediya, 2014.
10. Derzhavnyy vistnyk. – 1918. – №20. – 5 lypnia.
11. Derzhavnyy vistnyk. – 1918. – №22. – 14 lypnia.

54. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.22.
 55. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.24.
 56. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.25.
 57. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.34.
 58. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.111.
 59. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.116.
 60. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.117.
 61. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.118.
 62. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.119.
 63. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.120.
 64. Tam samo. – F.3766. – Op.1. – Spr.177.
 65. Tam samo. – F.3766. – Op.3. – Spr.1.
 66. Tam samo. – F.3766. – Op.3. – Spr.2.
 67. TsDIA Ukrainy u m. Lvovi. – F.581. – Op.1. – Spr.26.
 68. Crampton R. J. Bulgaria. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
 69. Hindley G. The royal families of Europe. – Constable, 2000.
 70. The Ukraine, 1917–1921: A Study of Nationalism. – Cambridge, 1977.

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies at the Research Institute of Ukrainian Studies (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Ukrainian–Bulgarian intergovernmental and diplomatic relations: 1918–th

The Ukrainian–Bulgarian intergovernmental and diplomatic relations were studied during 1918. The activity of the Embassy of Bulgaria in Ukraine and the Embassy of the Ukrainian State in the Bulgarian Kingdom, as well as the Bulgarian ambassador in Kyiv I. Shishmanov and the Ukrainian ambassador to Sofia O. Shulgyn are analyzed.

Keywords: history of diplomacy, Ukrainian–Bulgarian relations, Shishmanov, Shulgyn, Ukrainian State, Bulgarian Kingdom.

* * *

УДК 327–055.1(437.1)+94(437.1)

Варгатюк С. В.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин факультету журналістики та міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), liana.v@i.ua

ДИПЛОМАТИЧНІ КОНТАКТИ ДИРЕКТОРІЇ УНР З ПРЕДСТАВНИКАМИ АНТАНТСЬКОГО ШТАБУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Мета дослідження: вивчити діяльність українських дипломатів часів Директорії УНР у справі налагодження відносин з представниками антантського штабу на півдні України. Проаналізувати наслідки перших дипломатичних контактів делегації від УНР з командуванням франко–грецького десанту, що зайняв південну частину території України між Дністром і Бугом по лінії Тирасполь–Бірзула–Вознесенське.

Застосовані методи: порівняльний аналіз, історизм.

Основні одержані висновки: під час переговорного процесу антантський штаб запровадив щодо України тактику політичного шантажу, маючи надію, що невдачі на оборонному фронті примусять українців прийняти важкі умови французького протекторату, під яким Україна перетворювалася б на беззавданний державний орган, а це не влаштовувало українській політичній провід.

Ключові слова: мілітарна допомога Антанти, переговори, справа державної незалежності України.

18 грудня 1918 року в Одесі, Миколаєві та Херсоні висадилися війська Антанти: невеликі французькі і грецькі частини під проводом французького генерала Бірюса, а з січня 1919 року – його співвітчизника – генерала д'Ансельма. Десант зайняв південну частину території між Дністром і Бугом по лінії Тирасполь–Бірзула–Вознесенське. Протягом грудня 1918 року франко–грецький десант закріпився в усіх портових містах Криму. Антантські воєнно–морські сили зосереджувалися в основному в Керчі та Севастополі [1, с. 40].

Ще у вересні 1918 року було очевидно, що Центральні держави (Німеччина, Австро–Угорщина, Османська імперія, а пізніше і Болгарія) програли війну. Військові сили союзників під проводом французького генерала Франше–д'Еспере наблизилися до України з боку Балкан та району Дунаю [2, с. 286]. Вже в жовтні 1918 року уряд П. Скоропадського намагався нав'язати контакти із представниками Франції в Яссах [3, с. 411].

З відновленням законів УНР Україна дала наказ армії не входити в конфлікт з антантським десантом і чинити опір тільки денікінцям, які під прикриттям антантського десанту намагалися здобути Одеси.

Перші спроби України добі Директорії УНР налагодити офіційні контакти з представниками командування антантського десанту не були успішними. Український генерал В. Греків виконував обов'язки офіційного посланника УНР до Одеси [4, с. 3]. Він доповів членам українського державного проводу, що командування десанту перебуває у тісному контакті з представниками «білого руху» Росії, на чолі якого стояв генерал А. Денікін.

Напередодні відкриття Конгресу Трудового Народу України Директорія відправила 21 січня 1919 року до Одеси другу дипломатичну місію в складі міністра преси О. Назарука та міністра народного господарства С. Остапенка. Дипломати мали інструкцію від українського уряду робити все можливе, щоб отримати мілітарну допомогу від Антанти для боротьби з наступом Червоної армії. З дозволу Директорії українські представники могли іти на будь–які, компроміси крім двох питань: незалежність УНР і аграрна реформа [5, с. 120].

У відповідь на прохання місії О. Назарука – С. Остапенка прискорити військову допомогу для України начальник штабу антантських військ в Одесі французький полковник А. Фрайденберг наполягав на виході зі складу Директорії й уряду «В. Винниченка і В. Чехівського як більшовиків й С. Петлюри як бандита» [6, с. 17].

А. Фрайденберг вимагав мобілізувати 300 000 українських вояків, які під керівництвом антантського командування воювали б проти Червоної армії. Українських старшин повинні були замінити денікінські офіцери. Економіка, фінанси та залізниці України переходили під контроль Франції. Справа державної незалежності України мусила вирішитися на Паризькій мирній конференції, а до того часу Директорія УНР мала звернутися з проханням до французького уряду щодо прийняття України під його протекторат [7, с. 97–98].

Перед поїздкою до Одеси О. Назарук попередив В. Винниченка про вимоги командування французького десанту щодо його виходу з Директорії. В. Винниченко відповів: «Не в'яжіться з тим, що там чекають мого уступлення за більшовизм... Я готов уступити» [5, с. 120].

Наступ Червоної армії примушував Україну без уважного вивчення вимог антантського командування, привезених 26 січня 1919 року делегацією О. Назарука – С. Остапенка, у той же день відправити до Одеси нову місію на чолі з віце–міністром зовнішніх справ УНР А. Марголіним [8, с. 3].

В Одесі А. Марголін провів переговори з представниками урядів Кубані, Дону й Білорусії, які також шукали контактів з антантським командуванням.